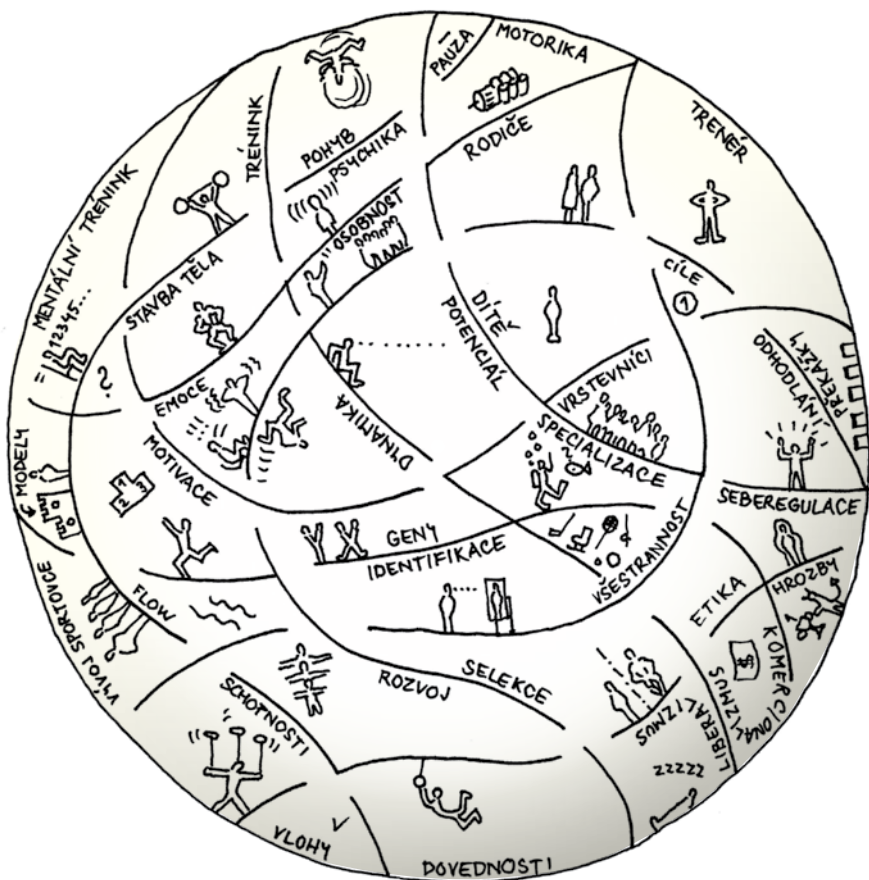

Sportovní talent

komplexní přístup

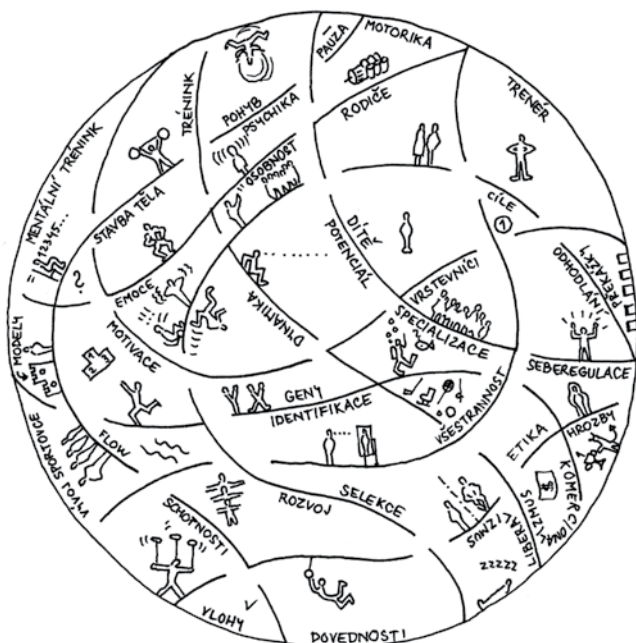

Michal Vičar

Sportovní talent

komplexní přístup

Grada Publishing

Nakladatelství děkuje za finanční podporu při vydání knihy
Masarykově univerzitě.

Mgr. Michal Vičar, Ph.D.

Sportovní talent

komplexní přístup

Odborná recenze doc. Jiří Mudrák, Ph.D., doc. PaedDr. Martin Pupiš, Ph.D.

Knih je monografií

Vydání odborné knihy schválila Vědecká redakce nakladatelství
Grada Publishing, a.s.

Vydala Grada Publishing, a.s.

U Průhonu 22, 170 00 Praha 7

obchod@grada.cz, www.grada.cz

tel.: +420 220 386 401, fax: +420 220 386 400

jako svou 7083. publikaci

Ilustrace Miroslav Malý

Odpovědná redaktorka Ivana Kočí

Jazyková úprava Pavel Skramlík

Grafická úprava a sazba Eva Hradiláková

Fotografie Depositphotos / s. 13 AndreyPopov, s. 21 Corepisc, s. 39 f8grapher,

s. 49 ArturVerkhovetskiy, s. 73 Wavebreakmedia, s. 84 betochages, s. 103

Nathan0834, s. 111 vectorfusionart, s. 133 pogorelova, s. 151 sportlibrary,

s. 156 microgen, s. 168 petrograd99, s. 178 tonodiaz, s. 182 Corepics, s. 198

DesignPicsInc, s. 211 prudek, s. 231 Photocreo, s. 251 zurijeta

Počet stran 288

První vydání, Praha 2018

Vytiskly Tiskárny Havlíčkův Brod, a. s.

© Grada Publishing, a.s., 2018

Upozornění pro čtenáře a uživatele této knihy

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této tištěné či elektronické knihy nesmí být reprodukována a šířena v papírové, elektronické či jiné podobě bez předchozího písemného souhlasu nakladatele. Neoprávněné užití této knihy bude trestně stíháno.

ISBN 978-80-271-2403-9 (ePub)

ISBN 978-80-271-2402-2 (pdf)

ISBN 978-80-271-0841-1 (print)

Obsah

Prolog	9
--------------	---

1 Co je to sportovní talent	13
Terminologické okénko	15
Talent a nadání v tradičním pojetí	17
Talent aneb nadání	18
Ten kluk má sportovní talent!	20
Sportovní talent nerovná se vlohy	23
Sportovní talent na druhou	27
Psychosložka talentu	30
Ty nejsi talent!	33
Sportovní talent je... ..	34
Dovětek – dynamická definice	35
Seznam použité literatury	36

2 Dobové souvislosti sportovního talentu	39
Střet politických bloků a sportovní talent	41
Posametová podpora sportovního talentu	44
Dovětek – budoucí trendy	48
Seznam použité literatury	48

3 Jak poznat sportovní talent	49
Terminologické okénko	50
Ospravedlnění identifikace	51
Vybíráme talentované	52
Identifikace talentu jako proroctví	58
Věda stíhá sportovní talent	61
Základní východiska k posuzování sportovního talentu	66

Talent a patologie	99
Klíčové poznámky k identifikaci talentu	101
Dovětek – chvála trenérů	103
Seznam použité literatury	104

4 Prostředí → sportovní talent ← genetika	111
Historická debata	112
Sportovní talent usazený v prostředí	113
Za vším hledej geny	129
Prostředí si hraje s geny	137
Náhoda proti talentu	149
Dovětek – a co na to sportovec	150
Seznam použité literatury	152

5 Rozvoj sportovního talentu a jeho modely	156
Promyšlený trénink	157
Trénink psychiky	163
Specializuji se, tedy vítězím?	168
Modely rozvoje sportovního talentu	174
Dovětek – počátek tréninků	189
Seznam použité literatury	193

6 Seberegulaci k motivaci	198
Motivaci k výkonu	200
Přesvědčení o vlastním vlivu	202
Nemám dostatečné vlohy pro úspěch	207
Orientujme své cíle!	209
Risk může být zisk	216
Určujeme sami sebe	218
Psychické vlastnosti a rozvoj sportovního talentu	221
Dovětek – budme vším!	225
Seznam použité literatury	226

7	Etika a identifikace sportovního talentu z pohledu liberalismu	231
	Identifikace sportovního talentu jako Maxwellův démon	233
	Kontex – právo na otevřenou budoucnost a liberalismus	235
	Kontroverze	237
	Od šance k volbě	243
	Seznam použité literatury	249
	 Závěr	 251
	Specifičnost	252
	Multidisciplinárnost	253
	Dynamičnost	253
	Kultivace	255
	Seberozvoj	257
	Etika	258
	Budoucnost	259
	Smělá závěrečná přání	260
	Seznam použité literatury	261
	 Shrnutí	 262
	Summary	264
	 Přílohy	 266
	Příloha 1: Model dlouhodobého rozvoje sportovce	266
	Příloha 2: Rozhovory na téma sportovní talent	269
	 Jmenný rejstřík	 283
	Věcný rejstřík	286

O autorovi

Mgr. Michal Vičar, Ph.D.

*13. 5. 1985, Olomouc

Vystudoval psychologii a sociologii na Fakultě sociálních studií Masarykovy univerzity v Brně, Ph.D. získal v oboru Sportovní psychologie na Fakultě tělesné kultury v Olomouci. Odborně se specializuje na identifikaci a rozvoj sportovního talentu a trénink mentálních dovedností. Zabývá se také tématy týkajícími se vy-

užitím pohybu v divoké přírodě a adrenalinovými aktivitami přispívajícími k osobnostnímu rozvoji a terapii člověka. Spolupracuje s řadou vrcholových sportovců. Působil na Fakultě sportovních studií Masarykovy univerzity v Brně a v současnosti je pedagogem Fakulty tělesné kultury Univerzity Palackého v Olomouci.

Je vášnivým cestovatelem, autorem cestopisu *Emběčkem kolem světa* a stejnojmenného televizního dokumentu. Diriguje olomoucký swingový orchestr New Street Band, ve volném čase se věnuje volejbalu a lezení po skalách.

Prolog

„Finále jsou vzdálená.“ Tento výrok mého táty mne provází po celý život. Někdy ještě dodal: „I když se ti bude zdát, že finále jsou už tu, zůstávají stále ještě vzdálená.“ Věty říkával jak ve chvílích, kdy se mi něco nepovedlo, tak při mých úspěších. Slyšel jsem je po zdaru na přijímačkách na střední školu, nepovedeném vystoupení, i ukončeném doktorátu. A myslím, že je pronese i v momentě, kdy se mu dostane do ruky tato kniha.

Přiznám se, že tyto jeho věty mám rád. Táta tím vyjadřuje přesvědčení, že je nemoudré usuzovat na budoucí možnosti člověka podle aktuálního výkonu. Poukazuje tím na fascinující schopnost člověka se rozvíjet a utvářet sám sebe, a také na to, že by bylo zbrklé soudit den před večerem.

Výjimečný výkon je nedílně spojen s vrcholem Maslowovy pyramidy potřeb – potřebou seberealizace. Bývá zdrojem lidského úžasu – a nezáleží na tom, jestli se jedná o mistrovskou interpretaci Rapsodie v modrém George Gershwin, rozluštění DNA v roce 2001, či o světový rekord Usaina Bolta na stovce.

K posouvání lidských možností je zapotřebí usilovná práce a talent. Ten je podle slavného psychologa Mihaly Csikszentmihalyie vzácným a cenným zdrojem pro společnost. Bohužel obrovské množství hodnotného lidského potenciálu je promarněno v každé generaci, protože mu nedokážeme porozumět a uchopit jeho podstatu.

V kontextu sportu se domnívám, že toto mrhání talentem souvisí především se zjednodušujícím náhledem, když se na talent pohlíží jako na pouhý soubor biologických a motorických vloh. Přitom problematika sportovního talentu a jeho rozvoje je mnohem složitější. Proto talent v této knize podrobuji důkladnému rozboru napříč vědními disciplínami – fyziologie, genetiky, psychologie, antropomotoriky, sociologie, kinantropologie, historie, ale i etiky a filozofie.

Tato monografie přímo navazuje na publikaci *Sportovní talent – psychologická perspektiva*. Kniha však pojímá téma mnohem komplexněji. Současně cílí na širší okruh čtenářů. Mou ambicí je totiž oslovit nejen odbornou, ale i sportovní veřejnost – především trenéry, manažery sportovních klubů, funkcionáře, ale samozřejmě i samotné sportovce a jejich rodiče. I proto je kniha obohacena o řadu příběhů sportovců a jejich postojů, praktických doporučení a zajímavostí spojených se sportovním talentem.

V průběhu vzniku této monografie jsem také uskutečnil několik interview s významnými českými sportovními osobnostmi. Do hlavního textu jsou začleněné některé části rozhovorů, v celém znění jsou uvedené v přílohách. Toto vše je graficky ohraničeno šedými boxy. Jiné pasáže textu jsou psané *kurzivou*. Jedná se o aplikované příklady teorie do praxe. Jednotlivé kapitoly jsou také uvedeny krátkými odstavci označenými „K zamyšlení“. Účelem otázek je jak přimět čtenáře k zahloubání nad zmíněnými tématy, tak nastínit obsah následujícího textu, který na otázky odpovídá.

Podle názvu této knihy by se mohlo zdát, že jejím smyslem je napomoci těm talentovaným se prosadit a zcela tak zavrhuje sport v rekreačním a amatérském pojetí. Opak je pravdou! Jsem horlivým zastáncem toho, že člověk by měl mít šanci realizovat svůj sportovní potenciál, ať je jakýkoliv. Tím je naplněna podstata hesla britské sportovní psycholožky Angely Abbottové „Buďme vším, čím můžeme být.“

Pevně věřím, že vhodné nastavení podmínek pro rozvoj špičkového výkonu je nedílně provázáno s podporou amatérského sportu. Právě holistický náhled na sportovní talent, popsáný v tomto textu, napomáhá všem sportujícím uplatnit svůj potenciál. To zahrnuje jak ty, kteří se chtějí stát vrcholovými sportovci, tak ty, co plánují vést děti ke sportování pro radost. K tomu je však potřeba mít na paměti dlouhodobou perspektivu výkonu a nevěnovat pozornost jen těm domněle talentovaným. Finále jsou totiž vzdálená...

Obsah jednotlivých kapitol

V první kapitole (*Co je to sportovní talent*) hledám odpověď na otázku ohledně podstaty sportovního talentu. Srovnávám tradiční pojetí s modernějšími koncepcemi a vytvářím jeho definici. Ve druhé kapitole (*Dobové souvislosti sportovního talentu*) se zabývám širšími historickými souvislostmi. Ve třetí kapitole (*Jak poznat sportovní talent*) se zaměřuji na možnosti a úskalí diagnostiky předpokladů pro sport. Pohlížím na ni z různých perspektiv – biologické, motoricko-výkonové a psychologické. Popisují výhody a nevýhody jednotlivých přístupů a navrhuji praktická doporučení. Ve čtvrté kapitole (*Prostředí → sportovní talent ← genetika*) zasazují sportovní talent do širšího společenského kontextu. Zabývám se podílem genů a environmentálních vlivů na utváření schopností, stejně jako jejich vzájemným působením. Pátá kapitola (*Rozvoj sportovního talentu a jeho modely*) pak rozebírá možnosti rozvoje talentu. Cílí na témata jako raná specializace, všestranný rozvoj, mentální trénink, promyšlená hra a promyšlené získávání zkušeností. Rozebírám zde také nejpoužívanější modely rozvoje sportovního talentu. V šesté kapitole (*Seberegulaci k motivaci*) popisují psychické vlivy – především vlastnosti spojené s růstem výkonnosti, potřebné k tomu, aby se sportovec probojoval na vrchol. V poslední kapitole (*Etika a identifikace sportovního talentu z pohledu liberalismu*) rozjímám nad filozofickým a především etickým rozměrem, v rámci kterého by mělo k identifikaci a rozvoji sportovního talentu docházet. Ten zabraňuje systematickému psychickému i fyzickému poškozování dítěte a porušování jeho práv.

Co je to sportovní talent

K zamyšlení

Jak lze definovat sportovní talent? Existuje jeden typ sportovního talentu, nebo má mnoho podob? Jaký je rozdíl mezi sportovním talentem a nadáním? Je talent čistě vrozený, nebo se v životě vyvíjí? Můžeme talent získat, nebo o něj přijít? Jsou psychické vlastnosti součástí talentu? Jaká je hranice talentovanosti – tedy koho ještě můžeme považovat za talentovaného? Jak tuto hranici určíme?

Zkuste položit otázku „Co je to sportovní talent?“ deseti různým sportovcům či trenérům. Nejspíše se vám dostane velmi barvitých odpovědí. Je také pravděpodobné, že sami sebe uvtáte do vášnivé diskuse o zmařených, rozvinutých, přirozených, jedinečných, unikátních, průměrných, sociálně nekonformních, patologických a „bůhvíjakých“ dalších talentech. Rozhovor možná okořeníte o několik ilustrujících životních příběhů slavných sportovců. Odpovědi se však pravděpodobně nedoaberete. Proto v této kapitole uvádím přehled jednotlivých přístupů ke sportovnímu talentu a nadání. Kladu si nesnadný cíl dospět k uspokojivé odpovědi.

Za základní dilema považuji, jestli talent a nadání považujeme za něco vrozeného, neměnného, stálého, či se jedná o v čase se vyvíjející fenomény. Tedy jestli se dítě s nějakou mírou talentu narodí, a ta je po celý život stejná (*stabilní pojetí*), nebo jestli se v průběhu života její úroveň mění (*dynamické pojetí*). To znamená, že sportovec může talent částečně získat a naopak, dokonce o svůj talent postupně přijít!

V České republice je hluboce zakořeněné stabilní pojetí, vycházející z vymezení pojmů sportovní talent a nadání docentem Tomášem Peričem [1, 2]. Vystihuje také postoje velké části tuzemských trenérů. Avšak protože jsem zastáncem dynamického pojetí, mou smělou ambicí je toto stanovisko posunout. Považuji je z mnoha důvodů, které uvádím v této knize, za mnohem vhodnější pro rozvoj sportovního výkonu.

Peričovu definici budu komentovat především z psychologické a sportovně-psychologické perspektivy. Mým cílem ale není rozporovat jeho koncepci. Spíše chci poukázat na její omezení z pozice oborů, které se tradičně těmito termíny zabývají. Především se však chci dopátrat jádra věci – pochopení toho, co vlastně sportovní talent je. To považuji za nezbytné východisko pro jeho úspěšnou identifikaci a rozvoj. Jsem přesvědčen, že porozumění čtenářů podstatě sportovního talentu se dlouhodobě promítne do fascinujících sportovních výkonů.

TERMINOLOGICKÉ OKÉNKO

Než se zaměřím na rozbor pojmů talent a nadání, je potřeba si blíže popsat příbuzné termíny. Těmi jsou výkon, vloha, schopnost a dovednost. Tyto pojmy bývají často laiky i vědci ve sportu zaměňovány.

Vlohy (aptitude) jsou zcela vrozený předpoklad člověka k nějaké duševní, fyzické činnosti nebo fyziologickému či antropometrickému růstu. Zakládají se na genomu sportovce. Vlohy se nemusí za celý život projevit, protože jedinec například nevyrostal v prostředí vhodném pro jejich uplatnění. Příkladem je jedinec z rovníkové Afriky, který má výborné předpoklady pro lyžování. Protože za celý život nespátí sněh, dispozice se u něj nikdy neprojeví [1].

Pro sportovní oblast pak můžeme vlohy rozdělit na dvě skupiny. Do první skupiny zařazujeme predispozice, které lze nalézt u šampionů v daném sportovním odvětví. Ty se přímo promítají do sportovního výkonu. Druhou skupinou jsou vlastnosti, které napomáhají k tomu, aby se tyto vlohy u jedince rozvinuly. Do druhé skupiny tedy patří vlohy, které podmiňují sportovní růst.

Schopnost (ability) můžeme definovat jako způsobilost, která umožňuje prokázat výkon v daném čase [3]. Kvalita schopnosti je částečně předurčena geneticky [4] a částečně utvářena prostředím [5]. Výslednou podobu schopnosti tedy tvoří jak vrozený základ (vloha), tak do značné míry vlivy prostředí, například trénink či stimulující prostředí. Úroveň schopností se proto v průběhu života sportovce mění. V České republice se ve sportu obvykle mluví o schopnostech koordinačních, silových a vytrvalostních [6]. V zahraničí se však objevuje mnoho různých, zcela odlišných pojetí.

Schopnost promítnutá do konkrétní podoby sportovní činnosti učení či tréninkem se nazývá *dovednost (skill)*. Jedná se o progresivní projev schopností ve formalizovaných výsledcích [7]. Dovednost je tedy do značné míry měnitelná a trénovatelná. Ve sportu se dovednosti dělí na pohybové a sportovní. První jmenované jsou spojené se základní koordinací těla, kdežto druhé jsou nutné k provedení úkonu v nějaké konkrétní sportovní disciplíně [8].

Psychické vlastnosti (psychological characteristics) odkazují na dlouhodobější a stálejší znaky osobnosti člověka. Na jejich základě lze předvídat chování a prožívání jedince. Lze mezi ně zařadit například temperament, inteligenci, vůli, či postoje. Někdy se také hovoří o *rysech osobnosti (personality traits)*.

Ve sportu psychické vlastnosti zahrnují *mentální dovednost (mental skill)*.¹ Ty je do značné míry možné rozvíjet tréninkem, a uplatňují se ve výkonu [9]. Jejich zdokonalení ve sportu vede k lepším výsledkům [10]. Tvoří „psychiku“ sportovce a hrají tak stěžejní úlohu při dosahování prvotřídních výkonů [11].

Termíny uplatněné na Pavla Nedvěda

U vítěze prestižní ankety Zlatý míč 2003 (Ballon d'Or, původně ankety francouzského odborného magazínu France Football pro nejlepšího hráče působícího v Evropě, udělované od roku 1956) Pavla Nedvěda lze očekávat vrozenou predispozici k vysoké aerobní kapacitě plic. Jedná se o předpoklad k dobré kondici (vloha). Vlivem intenzivního, dlouhodobého tréninku pak byla jeho kapacita plic výrazně vyšší (schopnost) než u jeho spoluhráčů. Díky těmto předpokladům běžně naběhal během zápasu přes dvanáct kilometrů, aniž by působil unaveně. Měl výbornou „kondičku“ a bez problémů precizně dribloval s míčem i v závěru zápasu (dovednost). Současně byl považován za obrovského pracanta a dříče (psychická vlastnost). V utkáních vystupoval sebevědomě. I ve velmi vypjatých momentech dokázal, zvládnout tlak a udržet pozornost (mentální dovednosti).

Termínem *výkon (performance)* budu označovat „výsledek učení, ať už formálního či neformálního, samostudia nebo procvičování dovednosti“ [3, s. 17]. Zároveň tím však bude myšleno i úspěšné uplatnění tohoto výsledku v sociálním kontextu, v našem případě sportovních disciplínách [12]. V textu se bude objevovat také pojem *vrcholový/špičkový výkon (peak performance)*. Ten odkazuje na dosahování jedinečných sportovních výsledků, například výkony reprezentantů na olympiádě. Předpokladem pro špičkový výkon je talent.

1 V běžné české psychologické terminologii se termín *mentální dovednosti* v podstatě nevyskytuje – hovoří se spíše o psychických schopnostech. Domnívám se ale, že ve sportovní oblasti je výraz „mentální“ provázán s psychickou složkou sportovce. Projevuje se to ve slovních spojeních jako například „mentální kouč“, „mentální trénink“ či „mentální příprava“. Obdobně je tomu i v anglosaském světě, kdy se o „mental skill“ hovoří především ve sportovním odvětví.

TALENT A NADÁNÍ V TRADIČNÍM POJETÍ

Dříve, než se pustíme do rozboru dynamického pojetí sportovního talentu, je potřeba shrnout tradiční, stabilní přístup. Ten dobře reprezentuje koncepte talentu Periče, popsané v knize *Výběr sportovních talentů* [1]. Vychází z definic Velkého sociologického slovníku [13] a Encyklopedie Diderot [14].

Nadáním Perič označuje spojení vloh s určitou oblastí činnosti. Jedná se tedy v podstatě o projevené skupiny vloh – například vlohy rychlostní či vytrvalostní. Příkladem může být jedinec, který má nadání pro basketbal (ovládání míče, pohyb, souhra apod.), ale jeho výška v dospělosti činí jen 155 cm. Talent definuje jako „příznivé seskupení vloh pro činnost, kterou chceme vykonávat. Ve sportu hovoříme o talentu tehdy, tvoří-li morfologické, fyziologické i psychologické dispozice² optimální předpoklady pro provádění daného sportovního výkonu“. [1, s. 13]. Jednotlivec se může „k těmto požadavkům více či méně blížit. Podle míry přiblížení hovoříme o míře talentovanosti“ [1, s. 4]. Shrnuto, v Peričově přístupu je talent ideálním spojením vrozených předpokladů pro určité sportovní odvětví. S tímto ideálem může být sportovec srovnáván.

Toto pojetí upřesňuje autor dále ve své publikaci *Identifikace sportovních talentů* [2, s. 39]. Uvádí, že „talent je příznivé seskupení vloh, na kterém se obvykle podílí především somatické, popř. kondiční předpoklady, již méně se v nich odráží např. osobnostní vlastnosti a v podstatě minimálně se podílí morálně volní rysy osobnosti.“ Perič přitom rozlišuje několik úrovní talentu. Ty, do jejichž úrovně jedinec spadá, odpovídají v podstatě jeho maximálnímu předvedenému výkonu na sportovišti. Jako hranici talentovanosti stanovuje horní tři procenta sportovců. Talent a nadání tedy určují v tomto pojetí následující rysy:

1. Rozlišení mezi pojmy talent a nadání na základě kvantity – talent je více než nadání.
2. Vrozenost je soubor vloh.
3. Stabilita v čase.
4. Vztah ke konkrétní disciplíně.
5. Malý či zanedbatelný podíl psychických vlastností.

2 Slovo „psychologické“ odkazuje na psychologii jako vědu. Proto ve spojeních (stejně jako v tomto případě), která nemají spojitost s vědou, je přesnější používat „psychické“.

6. Úroveň talentu spojená s projeveným maximálním výkonem.
7. Tři procenta těch nejlepších jsou označována za talentované.

V následujícím textu budu tyto jednotlivé charakteristiky zevrubně rozebírat.

TALENT ANEB NADÁNÍ

Považuji za praktické mezi sportovním talentem a nadáním nerozlišovat. Dále se domnívám, že vhodnějším pro sport je termín **talent**. Vede mne k tomu několik důvodů.

Jednak většina anglicky píšících badatelů pojmy talent (*talent*) a nadání (*giftedness*) považuje za synonyma [15–17]. Nejinak je tomu i ve sportovní oblasti [18–21]. V České republice tento přístup zastávají jak psychologové zabývající se obecně nadáním [22, 23], tak i jeho aplikací do sportu [24]. Nediferencovat mezi pojmy například doporučuje Vladimír Dočkal ve své publikaci *K problému definovania pojmov nadanie a talent* [25]. Jejich historickým a lingvistickým rozбором dochází k přesvědčení, že znamenají totéž. Proto navrhuje považovat termíny za zaměnitelné. Navíc, pokud se zamyslíme nad tím, jak jsou slova používána v běžné češtině, dospějeme k závěru, že jsou synonymy. Někteří autoři však přesto pojmy odlišují, a to na základě různých kritérií.

Jedno z možných rozlišení je na základě oblasti činnosti, ke které se vztahují. Historicky koncepty nadání a talentu totiž vycházejí ze studia schopností myšlení, především inteligence – viz například práce Galtona [26] o dědičnosti geniality, Hollingwortha [27] o IQ či Termána [28] o vzdělávání. Ve sféře intelektových schopností se pak s talentem a nadáním setkáváme nejčastěji. Nejprve se spojovalo s kvalitou *g-faktoru* – obecné inteligence, která se projevuje ve veškerých kognitivních aktivitách člověka [29]. V minulosti se předpokládalo, že u osob s nízkým *g-faktorem* (označovaném jako mentální postižení) se tento handicap zrcadlí v čemkoliv, co dělají. Postupně se však ukázalo toto pojetí neudržitelné. Talent či handicap se totiž u lidí mnohdy objevuje jen v některých oblastech činností.

To se zrcadlí v mnoha případech z reálného života. Nejedna geniální fyzik či matematik postrádal sociální inteligenci a neuměl se chovat. Řada výjimečných umělců zase nezvládá své emoce a běžný život. Naopak někteří ojedinelí

sportovci zjednodušeně řečeno „rozumu moc nepobrali“. Například IQ legendárního boxera Michaela Tysona bylo posuzováno v pásmu 70–80 bodů. Úroveň 70 bodů je přitom označována za hranici mentální retardace.³

Právě proto vznikla řada různých klasifikací oblastí, ve kterých se talent může projevit.⁴ Asi nejvlivnější koncepcí je *teorie rozmanitých inteligencí* (*Theory of Multiple Intelligences*) Howarda Gardnera [30]. Tento profesor z Harvardu totiž vymezil devět relativně ohraničených, na sobě nezávislých sfér, v nichž se inteligence – a potažmo talent a nadání – můžou projevit. Rozlišuje jazykovou, hudební, logicko-matematickou, prostorovou, tělesně-pohybovou, interpersonální, intrapersonální a přírodovědeckou inteligenci. Mít či nemít talent v dané oblasti přímo souvisí s přítomností či absencí odpovídajícího typu inteligence.

Rozmanité inteligence

Gardner se zabývá rysy, které jednotlivé typy inteligence od sebe odlišují. Z těchto hledisek pak veškeré své kandidáty na „samostatnou inteligenci“ posuzuje. Mezi tato kritéria patří:

1. Neurobiologické zakotvení v mozku. Při poškození tohoto mozkového centra dochází k deficitu v dané inteligenci.
2. Existence na jedné straně idiot savants (tedy jedinců s handicapem v oblasti) a na druhé straně zázračných dětí a dalších výjimečných lidí u jednotlivých typů inteligence.
3. Objevení projevů daného typu inteligence. Musí být jasné, v čem tkví její jádro či podstata.
4. Samostatný vývoj inteligence i jedince nezávislý na vývoji ostatních typů inteligence.
5. Evoluční historie a hodnověrnost, která umožňuje vystopovat méně dokonalé podoby inteligence a její vývojové předchůdce (například u zvířat).

3 Je otázkou, jestli se do IQ Mike Tysona neprojevil sociální handicap – Tyson vyrůstal v ghettu v Brooklynu v New Yorku. Byl členem místních gangů – než dosáhl 13 let, byl celkem 38× zatčen pro kriminální činnost. Nedokončil střední školu.

4 Heller [40] uvádí sedm základních sfér, kde se nadání může objevit. Konstatuje však, že přestože tyto oblasti jsou v literatuře citovány vůbec nejčastěji, potenciálních sfér existuje více a jejich počet záleží na teoretickém rámci či pojetí.

6. Možnost měření (především pomocí psychometrických metod).
7. Možnost být zakotvena (ona inteligence) v symbolickém systému – „v řeči“, která je lidem obecně srozumitelná.

Právě na základě oblasti, ke které se nadání či talent vztahuje, rozlišují někteří autoři mezi pojmy. Termín nadání uplatňují výlučně pro pojmenování jedinečných schopností v intelektuální oblasti [25]. O talentu pak hovoří, pokud se jedná o sport, hudbu či výtvarné umění. I z toho důvodu se v současné anglicky psané literatuře pojem nadání ve spojení se sportem v podstatě neobjevuje.

Taktéž v češtině se mnohem častěji používá termín sportovní talent než nadání. Po zadání sousloví do Google v roce 2017 bylo nalezeno 8950 odkazů pro „sportovní nadání“. Avšak více než dvakrát tolik referencí (18 850) tentýž vyhledávač zaznamenal pro „sportovní talent“. Pokud se tedy talent a nadání považují za synonyma, je nasnadě *hovořit spíše o sportovním talentu, než o sportovním nadání*. Odůvodněním je jak jednotnost s převažujícím celosvětovým stanoviskem, tak i s častěji používanou formou v běžné řeči.

TEN KLUK MÁ SPORTOVNÍ TALENT!

Tento výrok pronesl snad každý sportovní trenér. Těžší však je dopátrat se, co tím vlastně myslel. Odkazoval snad na nějaký obecný předpoklad pro sport? Nebo hovořil jen v rámci své disciplíny?

Je pravdou, že sportovním talentem se v mluvené řeči mnohdy odkazuje především na předpoklady k pohybu. To odpovídá oblastem tělesně-pohybové inteligence podle Gardnera, psychomotorických schopnostem podle Hellera a Passowa a senzomotorickým přirozeným schopnostem dle Gagného. Existenci obecného sportovního talentu však lze snadno rozporovat. Sportovní talent pro gymnastiku je přece něco úplně jiného, než sportovní talent pro triatlon.

Nepochybně pro úspěch ve sportu je nutná alespoň základní koordinace těla. Zůstává však otázkou, nakolik jsou základní pohybový talent, motorická

docilita⁵ či tělesně-pohybová inteligence opravdu určující pro jednotlivé sportovní disciplíny (více 3. kapitola). Sílí podpora stanoviska, že jednotlivá sportovní odvětví jsou natolik rozdílná ve svých nárocích na schopnosti a dovednosti, že mezi nimi existuje jen velmi malá spojitost [31]. Navíc předpoklady k pohybu se v některých z nich uplatní jen v omezené či malé míře. Určitá její úroveň však zůstává ve většině z nich nutnou podmínkou – vůbec se neprojevuje jen ve velmi specifických sportech (např. šachy).

Je tak velmi zjednodušující hovořit o obecném sportovním talentu. Někteří psychologové osobnosti předpokládají, že existuje tolik druhů talentu, kolik je druhů lidské činnosti [32]. Proto je *mnohem příhodnější tvrdit, že je tolik typů sportovního talentu, kolik máme sportovních disciplín*. Některé sporty jsou si pak natolik podobné v rámci svých nároků, že předpoklady se mohou do značné míry překrývat.

V čem se podobá sportovní talent na šachy talentu na gymnastiku?

Automechanik Lionel Messi

Sportovní talent u sportovce je strašně těžké určit, protože u plavce je úplně jiný než sportovní talent fotbalisty – třeba Messiho, Ronalda. Messi je sportovní talent, ale kdyby hrál basketbal, například proto, že jeho otec byl basketbalista a byl nucený do tohoto sportu, tak by byl nikdo. Byl by mnohem spíše mechanik... (*smích*). Proto mohou říct, že sportovní talent je v dnešní době hodně široký pojem.

5 Schopnost rychle a přesně se učit nové pohyby.

Například když si vezmeme deset věcí, které jsou stěžejní pro sport. Některé jsou určující pro sport a jiné jen pro danou disciplínu. Třeba plavec – musí mít určitě dlouhé ruce, kapacitu plic. Ale potom je důležitá pracovitost, ambicióznost, a tyto 3–4 hodnoty z těch 10 budou pro všechny sporty stejné. Nicméně těch zbylých 6–7 bude zcela rozdílných.

*Julian Beťko, ředitel Get Better Academy
a bývalý reprezentant Slovenska v basketbale*

SPORTOVNÍ TALENT NEROVNÁ SE VLOHY

Můžeme sportovní talent odvodit čistě z genomu člověka? Jedná se tedy pouze o soubor vloh pro danou sportovní disciplínu? Domnívám se, že tomu tak není.

Nejprve si uvedme, v čem jsou autoři jednotní. Obecně se (včetně těch, co termíny rozlišují) shodují na tom, že talent i nadání je *potenciál k výkonu* či úspěchu v určité oblasti lidské činnosti. Ten může či nemusí být rozvinut v závislosti na působení vnějšího prostředí, vlastní aktivity a řady dalších faktorů. Talent i nadání představují tedy nutnou, nikoli však postačující podmínku pro budoucí výjimečný výkon [17]. Označují skupinu lidských vlastností, na jejichž základě lze již předem do jisté míry uvažovat o vyšší budoucí úrovni výkonu a o množství vynaloženého úsilí nutného k jeho dosažení [33].

Když o desetiletém plavci prohlásíme, že je talentovaný, znamená to, že u něj rozpoznáváme předpoklad k výjimečné plavecké výkonnosti v dospělosti. Jednotní jsou badatelé i v názoru, že talent a nadání bývají alespoň do určité míry vrozené [34]. Talent i nadání jsou alespoň částečně dědičné, jsou považovány za *potenciál k výkonu* [35].

Právě ve vymezení toho, co je to potenciál, se názory liší. Perič při popisu talentu a nadání hovoří pouze o souhrnu vloh [1, 2]. Avšak – pokud to vezmeme do důsledku – v jeho pojetí lze potenciál pro budoucí výkon s talentem ztotožnit pouze v okamžiku početí člověka. To je totiž jediná chvíle, kdy je jeho sportovní potenciál zcela totožný s projeveným genofondem.

Jistou oporu pro toto spojení nadání a talentu s čistě vrozenou složkou lze nalézt v populárních pracích psychologa Gagného [36–39]. Tento Američan pojmenovává a označuje vloh jako *přirozené schopnosti*. Za nadání pak považuje souhrn těchto vloh (přirozených schopností) uplatnitelných v nějakém oboru lidské činnosti. Gagné tak stejně jako Perič na nadání nahlíží jako na něco statického, neměnného. Průlomovou myšlenkou však je, že oproti tomu termín talent je v jeho pojetí *dynamický* fenomén. Talentem míní soubor schopností, které jsou výsledkem interakce vloh a vlivů prostředí či tréninku. Jedná se tedy o rozvíjené nadání. Ve výsledné úrovni talentu je proto vždy obsažena zkušenost. Dobře to dokumentuje následující teze [39, s. 11]:

*„Nadání se vyznačuje potenciálem disponovat nadprůměrnými
přirozenými schopnostmi, zatímco talent se vyznačuje nadprůměrným
systematickým rozvojem těchto schopností.“*

V Gagného chápání je tedy nadání u sportovce vrozené, ale talent měnitelný. Neustále se vyvíjí a dokonce o něj můžeme postupem času i přijít. Talent se z nadání postupně vytváří prostřednictvím zrání vloh, učením či procvičováním. Nabývá rozličných forem v závislosti na tom, jak a jaké aktivitě se jedinec věnuje. Sportovec tak může mít jiný talent pro rychlobruslení například ve dvanácti letech a jiný v osmnácti letech, zatímco jeho nadání pro tuto činnost zůstává stále stejné.⁶

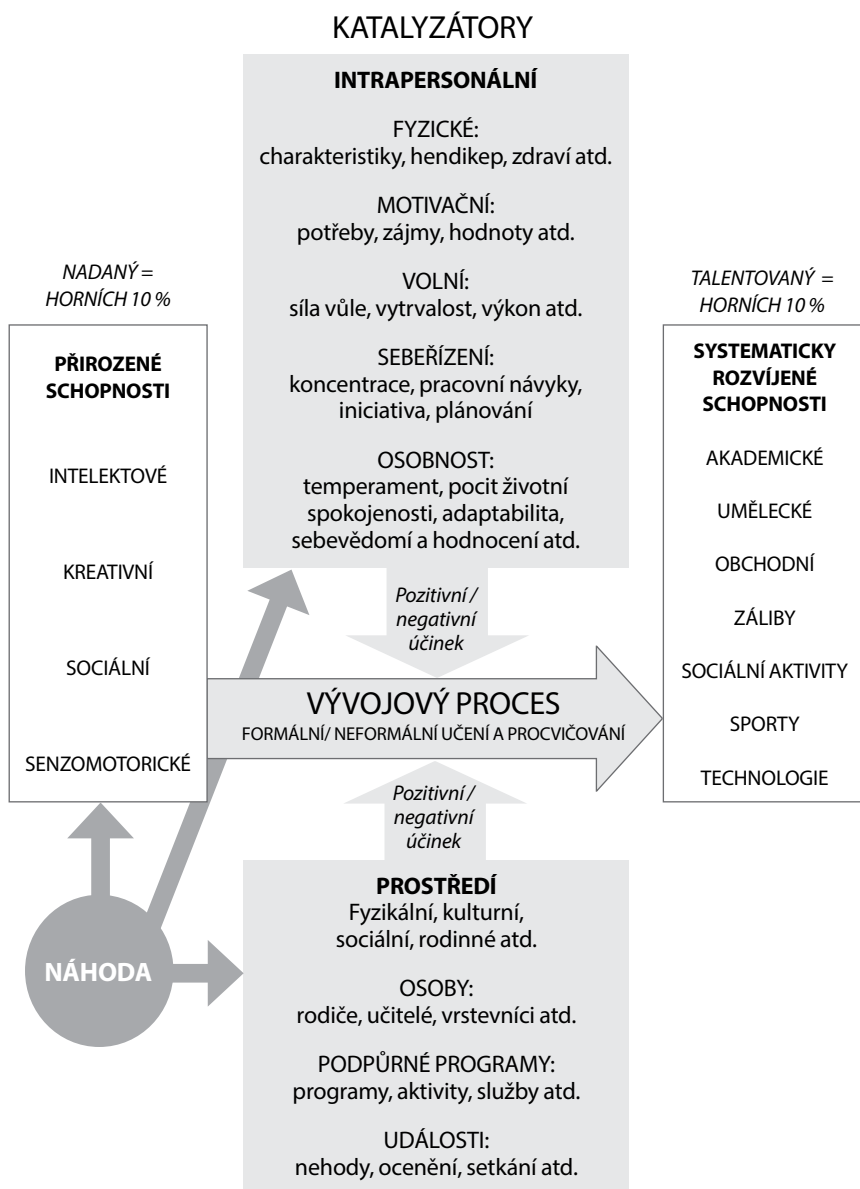
Gagné vše shrnuje ve svém *Diferencovaném modelu talentu a nadání* (*Differentiated Model of Giftedness and Talent – DMGT*) [38] (viz obrázek). Pro porozumění vývojovému procesu je potřeba brát v úvahu další tři komponenty, které se na proměně nadání v talent podílí. Tyto komponenty označuje jako intrapersonální katalyzátory, katalyzátory prostředí a náhodu.

Náhodě Gagné připisuje ze všech komponent nejvyšší důležitost. Významně ovlivňuje vzájemnou interakci jednotlivých faktorů. Především pak stojí v pozadí „dvou zásadních vrhů kostkou – vlastností, které dítě zdědí, a prostředí, do něž se narodí“ [38, s. 136]. Ve sportu zahrnuje náhoda například množství a závažnost zranění, či skutečnost, že sportovec narazí na správného trenéra.⁷

Rozlišení mezi výrazy talent a nadání je však v praxi uplatnitelné jen velmi obtížně. Ve velké většině případů totiž ve sportu hovoříme o talentu u dětí či mládeže, nikoliv však u novorozenců. Proto je potřeba ke Gagného modelu poznamenat, že má hodnotný teoretický význam. Ovšem z praktického hlediska identifikace sportovců s největším potenciálem je rozlišení pojmů talent a nadání jen velmi málo přínosné [19]. Prakticky totiž vždy posuzujeme

6 S pojetím Gagného se u nás ztotožňuje ve sportu například Kodým [45], když spojuje nadání s vlohami a talent s úspěchem v aktuálně se projevujících specifických činnostech. Nadání tedy vztahuje k dědičným dispozicím a talent již k rozvinutým, výchovou a prostředím ovlivněným projevům nadprůměrných schopností.

7 Obdobným modelem, jako je DMTG, je *Mnichovský model nadání* (*Munich Model of Giftedness*) [40] využívaný v německy mluvících zemích. Ten více popisuje například v publikaci *Sportovní talent – psychologická perspektiva* [41].

Diferencovaný model talentu a nadání [38]

Nadaný, ale netalentovaný florbalista

Petr je mladý florbalista. Přestože Petrovi rodiče nevynikají v žádném sportu, Petr má výbornou konstelaci genů pro tento sport (náhoda). Kromě předpokladu k dobré kondici má ještě vrozené dispozice k výbušnosti, koordinaci pohybů a výborné percepci. Lze tedy říci, že je „senzomotoricky“ nadaný. Rodiče Petra od raného věku vedou ke sportu (katalyzátor prostředí), vyhýbají se mu zranění (náhoda), sport Petra baví a věnuje mu značné množství času (intrapersonální katalyzátory). Nadání se u něj postupně rozvíjí ve sportovní talent. Pokud by jej však rodiče ke sportu nevedli (katalyzátory prostředí) a Petr získal ke sportu odpor (interpersonální katalyzátory), jeho přirozené schopnosti by se nerozvinuly. V tom případě jej nelze považovat za sportovně talentovaného.

sportovní talent a nikoliv nadání. Důležitost Gagného koncepce pak spočívá především v popsání řady faktorů, jejichž vzájemná interakce se na výsledné podobě talentu podílí.

Právě z Gagného dynamického pojetí pramení postoj, že talent je především *aktuální potenciál* ve vztahu k budoucímu výkonu a jeho rozvoji [35]. Slovo „aktuální“ odráží situační kontext. Potenciál totiž může být jiný před několika měsíci a bude rozdílný za týden. Je tak vyjádřena skutečnost, že talent může zakrtnět, nebo se rozvíjet. To se například promítá do používaného slovního spojení „ztracený talent“. Rozvinutý talent tak nutně zahrnuje i naučené a získané složky – především pak vlivy prostředí či tréninku. Pojímá tedy nejen vlohy, ale i jejich projevy ve schopnostech a dovednostech.

Naučený sportovní talent

„Sportovní talent je určitě částečně dán geneticky – např. do jaké dorostu výšky, jaký mám poměr typů svalových vláken apod. Ale pak existuje určitě skupina faktorů, jako např. motivace a další, které se v průběhu života mění. Proto talent, jakožto schopnost vykonávat dobře nějakou činnost, je dynamický.“

*Mgr. Jan Cacek, Ph.D., autor knihy Sportovní geny
a kondiční trenér v FC Zbrojovka, Brno*

„Sportovní talent je soubor předpokladů pro určitou oblast. Pro mě jako sportovce nebyl talent jen větší ohebnost, rychlost apod., ale patří k tomu i větší odolnost vůči zranění, psychické nastavení a odolnost. To vše pro mě zahrnuje talent, takže když někdo třeba jen dobře běhá, talent to podle mě ještě neznamená. Do jisté míry jde tak o získané vlastnosti, ale většina je určitě vrozená. Když to vezmu podle sebe, fyzickou, psychickou i genetickou stránku jsem měl vrozenou. Jde to určitě dále trénovat a rozvíjet.“

*Roman Šebrle, zlatý medailista z olympiády
v desetiboji a bývalý držitel světového rekordu*

SPORTOVNÍ TALENT NA DRUHOU

„Supertalent“ David

Představme si Davida – osmnáctiletého volejbalistu hrajícího na postu smečáře. Má téměř všechny výborné předpoklady pro tento sport. Výskok, dynamiku, techniku, cit pro hru, výbušnost, švih ruky i postřeh. Dokonce i potřebné sebevědomí, anticipaci a soutěživost. Když všechny tyto předpoklady sečteme, snadno bychom prohlásili Davida za talentovaného smečáře. Ovšem vyrostl jen do výšky 160 centimetrů.

Je velkou chybou považovat talent jenom za pouhý *souhrn* vloh a schopností. To nás totiž vede k tomu, že posuzujeme jednotlivé předpoklady u sportovce především podle toho, jestli je „má nebo nemá“. Pokud jich pak atlet „má dostatek“, je talentovaný a naopak. Přitom neméně důležitá je *jakost* každé jednotlivé složky. I proto se v posledních letech ve sportu stále významněji uplatňuje Simontonovo [42–44] pojetí talentu. To popisuje ve svém *Emergeneticko-epigenetickém modelu vývoje talentu (Emergenic and Epigenetic Model)*. Simonton předpokládá, že jednoduché modely, charakterizující talent jako součet několika jeho složek, neumožňují dostatečně zachytit barvitost podob tohoto jevu mezi lidmi. Proto doporučuje, abychom k němu

přístupovali jako k *vícerozměrnému a multiplikativnímu (vzájemně se násobícímu) procesu*.

Talent je tak podle Simontona tvořen velkým množstvím vrozených, ale i získaných „komponentů“. Jejich ideální složení vyplývá přímo z nároků každé disciplíny. Tyto komponenty mohou být jak obecné (např. pohybová inteligence), tak specifické (např. tělesná výška, stavba svalů). Vhodnost jejich kombinace podmiňuje úspěch v jakékoli sportovní disciplíně. Především však Simonton rozporuje, že se jejich účinky sčítají. Oproti tomu dokazuje, že se vlivy jednotlivých složek *násobí*. To v praxi znamená, že případnou nízkou úroveň některého významného atributu lze jen velmi obtížně kompenzovat/nahradiť. Talent se tak projeví jen v omezené míře.

Průměrný hráč David

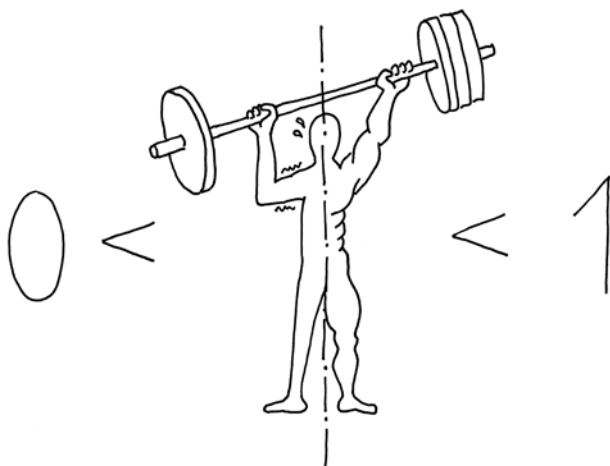
Pokud budeme na talent volejbalisty – smečáře Davida – nahlížet aditivně, můžeme konstatovat, že má devět z deseti předpokladů. Multiplikativní pojetí však předpokládá, že vlivy jednotlivých složek se násobí. Z matematiky je dobře známo, že pokud násobíme číslo velmi nízkou hodnotou, významně se snižuje výsledek. V extrémním případě – pokud násobíme jakkoliv vysoké číslo nulou – výsledkem je nula. Takto je zrcadlená tělesná výška limitujícím faktorem ve volejbale. David se tak na vrcholové úrovni jako smečář prosadí jen stěží. Může však například hrát libera, kde dosažené centimetry nehrají takovou roli.

Simonton se dále podrobně zabýval vlivy, jež přispívají k rozvoji talentu. Tvrdí, že:

- a) různé komponenty talentu se vyvíjí nezávisle na sobě,
- b) u každého jedince probíhá tento vývoj komponentů odlišně.

Z toho pak vyvozuje závěry o charakteru vývoje talentu:

1. Díky různé rychlosti dozrávání nezbytných komponentů se talent může projevit jak v raném, tak v pozdějším věku. To se děje v závislosti na tom, kdy začne dozrávat poslední nezbytný komponent.

2. Z tohoto důvodu lze talent u člověka jen velmi obtížně identifikovat. Vždy budeme hodnotit pouze jeho momentální stav.
3. Postupně bude kvůli dozrávání komponentů přibývat talentovaných jedinců. Naopak se budou objevovat lidé, kteří talent ztratili kvůli požadavkům daného oboru, měnícího se s věkovými kategoriemi.
4. Z multiplikativního modelu vyplývá, že pokud je u jakéhokoli konkrétního atributu hodnota nula (tedy se u sportovce objevuje jen minimálně), či pokud je hodnota velmi nízká, vysoce rozvinutých schopností nelze dosáhnout.

Emergeneticko-epigenetický talent a kolohnát Koller

Fotbalisty Jana Kollera, vysokého 202 centimetrů, se v jeho třiaadvaceti letech Sparta Praha zbavila téměř zadarmo. Protože jej vyhodnotila jako neperspektivního, prodala jej za cca 2,5 milionu korun v roce 1996 do malého klubu I. belgické ligy KSC Lokeren. Rozhodnutí klubu podpořila i skutečnost, že fanoušci na Kollera v průběhu zápasů kvůli jeho nemotornosti ti pískali. Avšak poté, co v novém klubu jeho motorika dozrála, jeho výkonnost skokově